

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԸ¹

ՍԱՄՎԵԼ ԴԻԼԲԱՆԴՅԱՆ, ՏԱԹԵՎ ՍՈՒՋՅԱՆ

Վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը սահմանող չձքրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) 404 հոդվածը մինչև օրս թերևս օրենսդրական առավել հաճախակի փոփոխությունների և լրացումների ենթարկված նորմերից է: Այս հարցում օրենսդրական զարգացումներն առավելապես կապված են վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի իրացման անմիջական և միջնորդավորված կարգի զուգակցումների և դրանց անընդհատ հերթափոխների հետ: Ընդ որում, օրենսդրական կարգավորման պարբերական փոփոխություններին նպաստել են 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները, առանձին օրենսդրական կարգավորումների վերաբերյալ Մահմանադրական դատարանի որոշումներով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները: Վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի իրացման կարգի օրենսդրական կարգավորման տեսանկյունից ժամանակագրական առումով կարելի է առանձնացնել հետևյալ մոդելները:

1) Օրենսգրքի ընդունումից հետո մինչև 2006 թվականի հուլիսի 16-ը գործող մոդելը, երբ նախատեսված էր օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու անմիջական և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի դեմ՝ չձ գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների, ինչպես նաև դատավարության մյուս մասնակիցների՝ հատուկ արտոնագիր ունեցող և վճռաբեկ դատարանում գրանցված փաստաբանների միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու միջնորդավորված կարգ:

2) 2006 թվականի հուլիսի 16-ից մինչև 2007 թվականի ապրիլի 7-ը գործող մոդելը, երբ հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանների սահմանադրական ինստիտուտի վերացմամբ պայմանավորված՝ Օրենսգրքից հանվեց փաստաբանների միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու ինստիտուտը: Ըստ այդմ, նախատեսվեց չձ գլխավոր դատախազի կամ նրա տեղակալների կողմից օրինական ուժի մեջ մտած, ինչպես նաև առաջին աստիճանի դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական

¹ Հոդվածը պատրաստվել է 15-T-5E236 թեմատիկ հայտի շրջանակներում:

¹ Տե՛ս Օրենսգրքի 404 հոդվածի փոփ. 18.02.04 չՕ-34-Ն, 13.09.05 չՕ-178-Ն, լրաց. 25.05.06 չՕ-91-Ն, փոփ., խմբ., լրաց. 01.06.06 չՕ-108-Ն, խմբ., փոփ. 21.02.07 չՕ-93-Ն, խմբ. 28.11.07 չՕ-270-Ն, փոփ. 26.12.08 չՕ-237-Ն, լրաց. 10.06.14 չՕ-48-Ն:

ակտերի և վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի դեմ դատավարության մասնակիցների կողմից անմիջականորեն վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու հնարավորություն:

3) 2007 թվականի ապրիլի 7-ից մինչև 2009 թվականի հունվարի 1-ը գործող մոդելը, երբ դարձյալ ներմուծվեց հավատարմագրված փաստաբանների ինստիտուտը, և նախատեսվեց առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռների, դատավճիռների ու որոշումների² դեմ բացառապես ՀՀ գլխավոր դատախազի կամ նրա տեղակալների, ինչպես նաև դատավարության մասնակիցների (բացառությամբ մեղադրողի) կողմից միջնորդավորված կարգով բողոք բերելու հնարավորություն: Հավատարմագրված փաստաբանների ինստիտուտը, որոշակի առանձնահատկություններով հանդերձ, ոչ այլ ինչ էր, քան դրա նախատիպը կազմող՝ հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանի միջոցով բողոք բերելու ինստիտուտի վերականգնում, ինչպես իրավաչափորեն դիտարկել է Մահմանադրական դատարանն իր 2008 թվականի հոկտեմբերի 8-ի թիվ ՄԴՈ-765 որոշման մեջ: Այս որոշման մեջ վճռաբեկ բողոքարկման առարկայի՝ օրենսդրական կարգավորման փոփոխությունների զարգացումների, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների և գործնականում քննարկվող ինստիտուտի կիրառության արդյունքների համակարգային վերլուծության համատեքստում գնահատելով հավատարմագրված փաստաբանների ինստիտուտի ազդեցությունը արդարադատության մատչելիության իրավունքի վրա՝ Մահմանադրական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) հաշվի առնելով, (...) որ օրենսդրությունը վճռաբեկ դատարան դիմելիս հստակորեն չի երաշխավորում անվճար իրավաբանական օգնությունից օգտվելու հնարավորությունը, (...) նկատի ունենալով հավատարմագրված փաստաբանների սեղմ թվաքանակն ու նրանց գործունեության ձեռնարկատիրական բնույթով պայմանավորված՝ վճռաբեկ բողոք կազմելուց հրաժարվելու ազատությունը[՝] (...) արդարացի հավասարակշռությունը ՀՀ վճռաբեկ դատարանում հավատարմագրված փաստաբանների միջոցով վճռաբեկ դատարան ներկայացնելու պահանջի և դրանով հետապնդվող նպատակի միջև, այն է՝ ապահովել որակյալ վճռաբեկ բողոքների կազմումը, խախտված է այնքան, որ խաթարվել է վճռաբեկ

² Ավելի վաղ՝ 2007 թվականի հուլիսի 7-ին ընդունված՝ «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-152-Ն օրենքով սահմանվել էր վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի՝ հրապարակման պահից ուժի մեջ մտնելու կարգ, և ըստ այդմ՝ վճռաբեկության կարգով կարող էին բողոքարկվել ոչ միայն առաջին ատյանի, այլև վերաքննիչ դատարանի արդեն իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը: Ավելի ուշ՝ արդեն հիշատակված ՀՕ-270-Ն օրենքը վճռաբեկ բողոքարկման առարկան սահմանափակեց բացառապես վերաքննիչ դատարանի գործն ըստ էության լուծող և չլուծող դատական ակտերով՝ վերագնելով առաջին ատյանի դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերն անմիջականորեն վճռաբեկ դատարան բողոքարկելու հնարավորությունը:

դատարանի մատչելիության իրավունքի էությունը: (...) փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ դատարան դիմելու պահանջը կարող է իրավաչափ համարվել, (...) երբ օրենսդրությունը փաստաբանի ծառայությունից օգտվելու հնարավորությունը երաշխավորի յուրաքանչյուրի համար անկախ տվյալ անձի ֆինանսական հնարավորություններից»:

4) 2009 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 2014 թվականի հուլիսի 3-ը գործող մոդելը, երբ նախատեսվեց քրեական դատավարության մասնակիցների կողմից վերաքննիչ դատարանի գործն ըստ էության լուծող և գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի դեմ անմիջականորեն վճռաբեկ բողոք բերելու հնարավորությունը՝ բնականաբար պայմանավորված Սահմանադրական դատարանի արդեն իսկ հիշատակված որոշմամբ:

5) 2014 թվականի հուլիսի 3-ից գործող վերջին մոդելը, որը ներմուծվել է ՀՕ-48-Ն օրենքով, որում դարձյալ նախատեսվեց դատավարության մասնակիցների (բացառությամբ քրեական հետապնդման մարմինների) և դիմողի կողմից վճռաբեկ բողոք բերելու միջնորդավորված, այն է՝ փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու կարգ: Վերջինիս՝ հատուկ արտոնագիր ունեցող կամ հավատարմագրված բողոք բերելու ինստիտուտից թերևս էական տարբերիչ հատկանիշը ցանկացած փաստաբանի բողոք բերելու հնարավորությունն է: Այդուհանդերձ, այս օրենսդրական կարգավորմանն անդրադառնալով՝ Սահմանադրական դատարանն իր 2015 թվականի մարտի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1196 որոշման մեջ գտել է, որ առկա իրավակարգավորումների պայմաններում այն սոցիալական անհամաչափ ծանրաբեռնվածություն է առաջացնում անձանց համար: Եվրոպական դատարանը ևս իր նախադեպային իրավունքում բազմիցս հաստատել է, որ վճռաբեկ ատյանի դատարանում փաստաբանի կողմից ներկայացվելու պահանջն ինքնին չի հակասում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին, այն հստակորեն համահունչ է իրավունքի հարցեր քննող բարձրագույն դատական ատյանի կարգավիճակին և Եվրոպայի խորհրդի մի շարք անդամ երկրների իրավական համակարգերի բնութագրիչ առանձնահատկությունն է³: Անդրադառնալով հավատարմագրված փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու ինստիտուտին՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում՝ «Թովմասյանն ընդդեմ Հայաստանի» և «Շամոյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործերով Եվրոպական դատարանը գտել է, որ նշված ինստիտուտը ինքնին չի հակասում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջներին, սակայն «իրավաբանական օգնության դիմելու հնարավորության բացակայությունը, հաշվի առնելով տվյալ ժամանակահատվածում գործող ընթացակարգային այն պահանջը, որի համաձայն՝

³ Տե՛ս «*Gillow v. the United Kingdom*», 1986 թվականի նոյեմբերի 24-ի վճիռ, գանգատ թիվ 9063/80, կետ 69, «*Vacher v. France*», 1996 թվականի դեկտեմբերի 17-ի վճիռ, գանգատ թիվ 20368/92, կետեր 24, 28, «*Tabov v. Poland*», 2007 թվականի մարտի 22-ի վճիռ, գանգատ թիվ 8932/05, կետ 42:

վճռաբեկ բողոքները վճռաբեկ դատարան կարող էին ներկայացվել միայն հավատարմագրված փաստաբանների միջոցով, անհամաչափորեն սահմանափակում էր դիմումատուի՝ դատարանի արդյունավետ մատչելիության իրավունքը»⁴: Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանի և Եվրոպական դատարանի վերոհիշյալ որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներից բխում է, որ փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու ինստիտուտն ինքնին չի հակասում դատական պաշտպանության իրավունքին, սակայն այն խնդրահարույց է անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց տալու պատշաճ իրավական ընթացակարգերի բացակայության համատեքստում: Մյուս կողմից՝ փաստաբանի միջոցով բողոք բերելու ինստիտուտի նախատեսումը վճռաբեկ դատարան ներկայացվող բողոքների որակը բարձրացնելու իրավաչափ նպատակ է հետապնդում: Օրենքով սահմանված բովանդակային խիստ պահանջներին համապատասխանող պատշաճ վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու համար պահանջվում են մասնագիտական խոր գիտելիքներ, Սահմանադրական դատարանի որոշումների, Եվրոպական դատարանի և վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքի համակողմանի իմացություն: Վերոհիշյալ հանգամանքները նվազագույնի են հասցնում մասնագիտական իրավաբանական գիտելիքներ չունեցող անձանց կողմից որակյալ բողոքներ ներկայացնելու հնարավորությունը: Նման պայմաններում պրոֆեսիոնալ իրավաբանական օգնությունը դառնում է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն: Այսպիսով, բացառապես փաստաբանի միջոցով բողոք բերելու պայման նախատեսելը կարող է դիտվել որպես դատական ակտի վերանայման իրավունքի իրավաչափ և անհրաժեշտ սահմանափակում, եթե նախատեսվեն անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց տալու պատշաճ իրավական ընթացակարգեր: Ավելին, անգամ պարտադիր իրավաբանական ներկայացուցչության պահանջի բացակայության պարագայում իրավաբանական օգնություն ցույց տալու պատշաճ իրավական ընթացակարգեր նախատեսելը, կարծում ենք, կարող է լուծել վճռաբեկ դատարանն անորակ բողոքներով չձանրաբեռնելու խնդիրը: Այս դեպքում հարցն արդեն իրավաբանական օգնություն տրամադրելու հիմքերի և ընթացակարգի հստակեցումն է⁵: Այս հարցում որոշակիորեն ուղղորդող նշանակություն կարող են ունենալ Եվրոպական դատարանի նա-

⁴ «Թուվմասյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով Եվրոպական դատարանի 2016 թ. հունվարի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 11578/08, 31-րդ կետը, «Շմավոնյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով Եվրոպական դատարանի 2015 թ. հուլիսի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18499/08, 30-րդ և 36-րդ կետերը:

⁵ Ֆրանսիայի վճռաբեկ դատարանի նախագահը ևս սույն դատարանի օրինակով նշել էր, որ վիճակագրության համաձայն՝ առավելապես հաջողության են հավակնում վճռաբեկ դատարան փաստաբանի միջոցով ներկայացվող բողոքները (տե՛ս *G. Canivet, The system of justice and fair trials, Juris-classeur périodique, Study, I 361, no. 46, 2001* թվականի նոյեմբերի 14, էջ 2089):

ինչպիսիք են՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու դիմումի անհապաղ քննությունը, դիմումների քննության գործընթացի հետ կապված հնարավոր կողմնակալության դեմ երաշխիքների առկայությունը: Ընդ որում, քննարկվող խնդրի առնչությամբ Եվրոպական դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել իրավաբանական օգնության համար դիմումի քննության շրջանակներում բողոքի հիմքերին անդրադառնալու օրենսդրական կարգավորումները՝ դրսևորելով ոչ միատեսակ, հակասական մոտեցումներ: Այսպես, օրինակ, Բելգիայի դեմ գործերից մեկով Եվրոպական դատարանը որպես Կոնվենցիայի 6 հոդվածի 1-ին կետի խախտում էր արձանագրել այն, որ դիմողի՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու խնդրանքը անհիմն լինելու պատճառաբանությամբ մերժվել էր Իրավաբանական օգնության ներպետական խորհրդի կողմից (domestic Legal Aid Board): Եվրոպական դատարանը գտել էր, որ բողոքի հիմնավորվածությունը գնահատելը ոչ թե խորհրդի, այլ վճռաբեկ դատարանի խնդիրն էր: Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ նշված խորհրդի կողմից իրավաբանական օգնություն ստանալու խնդրանքը մերժելը՝ անհիմն լինելու պատճառաբանությամբ, արժեզրկել է արդարադատության մատչելիության իրավունքը: Սույն գործով Եվրոպական դատարանը հաշվի էր առել նաև վճռաբեկ բողոքը փաստաբանի միջոցով բերելու պարտադիր օրենսդրական պահանջի առկայությունը¹²: Մինչդեռ, օրինակ, «Դել Սոլն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով Իրավաբանական օգնության ներպետական խորհրդի կողմից վիճարկելի հիմքի բացակայության պատճառաբանությամբ քաղաքացիական գործով վճռաբեկ բողոք բերելու համար անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու խնդրանքը մերժելը դարձյալ վճռաբեկ բողոքը փաստաբանի միջոցով բերելու պարտադիր օրենսդրական պահանջի առկայության պարագայում Եվրոպական դատարանը Կոնվենցիայի 6 հոդվածի խախտում չէր դիտել: Եվրոպական դատարանը իբրև որոշիչ գործոն հաշվի էր առել իրավաբանական օգնություն տրամադրելու ներպետական ընթացակարգի արդյունավետությունը, մասնավորապես իրավաբանական օգնություն ստանալու դիմումի անհապաղ քննությունը, դիմումների քննության գործընթացի հետ կապված՝ հնարավոր կողմնակալության դեմ երաշխիքների առկայությունը: Բացի այդ, Եվրոպական դատարանը գտել էր, որ բողոքի անհիմն լինելու բելգիական չափանիշն ավելի խիստ է, քան ֆրանսիական «վիճարկելի հիմքի բացակայությունը»¹³: Նույն գործով Եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում էր արտահայտել, ըստ որի՝ անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու կոնկրետ պայմանի նախատեսումը ուղղված է իրավաչափ այն նպատակի իրացմանը, որ հանրային

¹² Տե՛ս «*Aerts v. Belgium*», 1998 թվականի հուլիսի 30-ի վճիռ, գանգատ թիվ 61/1997/548/1051:

¹³ «*Del Sol v. France*», 2002 թվականի փետրվարի 26-ի վճիռ, գանգատ թիվ 46800/99:

միջոցները պետք է հասանելի լինեն միայն այն դիմումատուներին, որոնց բողոքները ողջամտորեն հավակնում են հաջող արդյունքի: Եվ իրավաբանական օգնություն տրամադրելու համապատասխան ընթացակարգերը կարող են գործել, եթե նախատեսված են համապատասխան գործերի ընտրության մեխանիզմներ¹⁴: Հաշվի առնելով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու հայեցողական լիազորությունների հետ կապված գործնականում առկա խնդիրները՝ կարծում ենք՝ իրավաբանական օգնություն տրամադրելու վերաբերյալ դիմումների քննության ընթացակարգերի համանման կարգի կիրառումն այն առումով, որ դիմումը բավարարելու պայման դիտվի բողոքը վարույթ ընդունելու հիմքերի առկայությունը, կարող է ավելի սրել գործնականում առկա խնդիրները: Անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելը բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների բովանդակությամբ պայմանավորելու կարգավորումը, կարծում ենք, ոչ այնքան իրավաչափ է նաև այն առումով, որ այս փուլում անձը իրավաբանական օգնության է դիմում հենց այն պատճառով, որ անձամբ հնարավորություն չունի բավարար հիմքեր և հիմնավորումներ պարունակող պատշաճ որակի բողոք ներկայացնելու: Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե որ մարմինը պետք է քննի համապատասխան դիմումները, ապա կարծում ենք՝ մեզանում ավելի կիրառելի կլինի Լեհաստանի փորձը, երբ բողոք բերելու համար իրավաբանական օգնություն ստանալու դիմումը ներկայացվում է դատական ակտը կայացրած դատարան:

Այժմ անդրադառնանք բողոքարկման իրավունք ունեցող կոնկրետ սուբյեկտներին և վերջիններիս կողմից բողոքարկման իրավունքի իրացման պայմաններին: Քրեադատավարական տեսության մեջ առանձնացնում են դատական ակտերի բողոքարկման իրավունքի իրացման ընդհանուր և հատուկ նախադրյալներ: Այսպես, օրինակ, Ն. Ն. Կոփտունը դատախազի կողմից վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքը կապում է ընդհանուր բնույթի այնպիսի նախադրյալի հետ, ինչպիսին ստորադաս դատարանի անօրինական և չհիմնավորված դատական ակտ կայացնելու հետևանքով խախտված հանրային շահը պաշտպանելու անհրաժեշտությունն է¹⁵: Մեկ այլ բնորոշմամբ՝ դատախազի կողմից ստորադաս դատարանի անօրինական, չհիմնավորված և ոչ արդարացի դատական ակտի դեմ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքը ոչ միայն հասարակության և պետության օրինական շահերի, այլև անձի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության միջոց է: Բազմաթիվ դատավարագետներ դատախազի կողմից վճռաբեկ բողոք բերելու այս պայմանը կապում են վճռաբեկ վարույթի

¹⁴ Տե՛ս «*X v. the United Kingdom*», 1980 թվականի հուլիսի 10-ի վճիռ, գանգատ թիվ 8158/78, «*Garcia v. France*», 1991 թվականի հունվարի 10-ի վճիռ, գանգատ թիվ 14119/88:

¹⁵ Տե՛ս **Ковтун Н. Н.** Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: понятие, сущность, формы, дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2003, էջ 347-348:

շրջանակներում դատախազի մեղադրանքի պաշտպանության և օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու գործառնությունների հետ: Դատավարագետների կարծիքով՝ բոլոր այն դեպքերը, երբ դատախազը բողոք է բերում ամբաստանյալի (արդարացվածի) վիճակը վատթարացնելու պահանջով, ըստ էության ոչ այլ ինչ են, քան մեղադրանքի գործառնության շարունակություն¹⁶: Այդ նույն դատավարագետների կարծիքով՝ դատախազը քրեական դատավարությունում իրականացնում է ոչ միայն մեղադրանքի, այլև օրինականության նկատմամբ հսկողության գործառնություն: Այդ պատճառով դատախազն իրավունք ունի բողոք բերելու ոչ միայն մեղադրանքի շահերից ելնելով, այլև ի շահ ամբաստանյալի¹⁷: Անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը հանրային շահից անկախ դիտելու դիրքորոշումը քննադատության տեղիք է տալիս այն առումով, որ հանրային շահը նույնացվում է սուսկ պետության շահի հետ՝ դրան հակադրելով մասնավոր շահը: Հանրային շահի պաշտպանությունը չի ենթադրում ի վնաս ամբաստանյալի ցանկացած, այդ թվում՝ ոչ արդար դատական ակտն ուժի մեջ թողնելը: Դատախազի կողմից ոչ արդար դատական ակտի բողոքարկումը հոգուտ ամբաստանյալի ևս հանրային շահի պաշտպանության գործառնության շրջանակներում է: Ինչ վերաբերում է այն դիտարկմանը, որ վճռաբեկ բողոք բերելը և այն պաշտպանելը մեղադրանքի գործառնության շարունակությունն է դատավարական նոր պայմաններում, ապա մենք հակված ենք տեսության մեջ առկա հակառակ այն մոտեցմանը, որ վճռաբեկ վերանայման վարույթի շրջանակներում դատախազի կողմից իրականացվում է բացառապես վճռաբեկ բողոքի պաշտպանության գործառնություն¹⁸: Վերաքննիչ բողոք բերելու գործառնության վերաբերյալ նույն դիրքորոշումն է արտահայտել նաև վճռաբեկ դատարանը *Գ. Ղազարյանի* գործով 2012 թվականի մարտի 30-ի ԱԲԴ/0121/01/11 որոշման մեջ՝ հստակեցնելով, որ դատախազի կողմից մեղադրանքի գործառնության իրականացումն ավարտվում է առաջին ատյանի դատարանում դատավճռի կայացմամբ, և ըստ այդմ դատախազը վերաքննիչ դատարանում պաշտպանում է իր բերած վերաքննիչ բողոքը կամ հարուցած միջնորդությունը: Այսպիսով, վճռաբեկ վարույթի շրջանակներում դատախազն իրականացնում է բացառապես վճռաբեկ բողոքի պաշտպանության գործառնություն, որն ուղղված է հանրային շահի պաշտպանությանը, այդ թվում և՛ քրեական դատա-

¹⁶ Տե՛ս **Руденко Р. А.** Задачи органов прокуратуры и новых общесоюзных законов. "Социалистическая законность", 1959, № 4, էջ 12, **Строгович М. С.** Проверка законности и обоснованности судебных приговоров. М., 1956, էջ 180:

¹⁷ Տե՛ս **Калмыков В. Б.** Кассационное производство в уголовном процессе: Проблемы теории и правоприменения. Дисс.... канд. юрид. наук. Казань, 2010, էջ 105-107, **Куцова Э. Ф.** Советская кассация как гарантия законности в правосудии. М., 1949, էջ 42, **Гродзинский М. М.** Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе. М., 1949, էջ 23-24, 37, 41:

¹⁸ Տե՛ս **Строгович М. С.**, նշվ. աշխ., էջ 180:

վարության մասնակիցների մասնավոր շահերը պաշտպանելու եղանակով: Ինչ վերաբերում է մասնավոր շահերի պաշտպանությունը օրինականության նկատմամբ հսկողության գործառնության շրջանակներում դիտարկելու մոտեցումներին, ապա դրանց հետ դժվար է համաձայնել, քանի որ դատախազությունն առհասարակ այլևս չի իրականացնում օրինականության նկատմամբ ընդհանուր հսկողության գործառնություն:

Եթե դատախազի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտի դեմ վճռաբեկ բողոք բերելը հանրային շահի պաշտպանության միջոց է, ապա վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող մյուս սուբյեկտների համար՝ իրենց մասնավոր շահերի պաշտպանության միջոց: Վերջին դեպքում բողոք բերելու ընդհանուր պայմանը դատական ակտով բողոք բերող սուբյեկտի օրինական շահերի խախտումն է¹⁹: Վերոհիշյալ ընդհանուր պայմանին պետք է ավելացնել նաև Օրենսգրքի 404 հոդվածի 2-րդ մասի այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերն անձը չի կարող բողոքարկել վճռաբեկ դատարան, եթե նա նույն հիմքերով չի բողոքարկել դատական ակտը վերաքննիչ դատարանում: Այս օրենսդրական կարգավորման առումով կարելի է որոշակի զուգահեռներ անցկացնել Մահմանադրական դատարան կամ Եվրոպական դատարան դիմելիս իրավական պաշտպանության միջոցները սպառելու պահանջի հետ: Խոսքը, մասնավորապես, այն մասին է, որ անձը պետք է վերաքննիչ բողոքում բարձրացնի իր իրավունքների ենթադրյալ խախտման փաստը, արձագանքի ստորադաս դատարանի թույլ տված դատական սխալներին, առարկի ստորադաս դատարանի ենթադրյալ անօրինական գործողությունների և որոշումների դեմ՝ հետագայում վճռաբեկ դատարանում այդ հարցերի վերստին քննարկմանը հավակնելու համար: Մինչև ժամանակ, իհարկե, պետք է նշել, որ այս պայմանի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ վճռաբեկ բողոք բերելիս անձը կաշկանդված է բացառապես բողոքի հիմքերով, սակայն ոչ հիմնավորումներով, և վճռաբեկ բողոքում անձը կարող է լրացնել, հարստացնել վերաքննիչ բողոքում նշված հիմքերի առկայությունը հիմնավորող փաստարկները: Այս եզրահանգման օգտին է խոսում նաև այն, որ վճռաբեկ բողոքում, ի տարբերություն վերաքննիչ բողոքի, անձը պետք է լրացուցիչ հիմնավորի նաև բողոքը վարույթ ընդունելու պայմանների առկայությունը: Բացի այդ՝ պետք է նշել, որ թեպետ վերոհիշյալ նորմն ուղղակիորեն որևէ բացառություն չի նախատեսում, այդուհանդերձ, չսահմանափակվելով դրա տառացի մեկնաբանությամբ և առաջնորդվելով իրավական նորմը մեկնաբանելու ոսկե կանոն-

¹⁹ Տե՛ս **Ռ. Ն. Մելիքյան**, Վերաքննությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Եր., 2007, էջ 90-91, **Беззубов С. И.** Производство по уголовному делу в апелляционном суде: проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной практики. Дисс... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007, էջ 53, **Калмыков В. Б.** նշվ. աշխ., էջ 116:

նով, որի էությունը օրենսդրի կամքը բացահայտելու հնարքն է, կարծում ենք, դրա գործողությունը ողջամտորեն չի կարող տարածվել այն դեպքերի վրա, երբ անձը չի բողոքարկել իր համար բարենպաստ դատական ակտը վերաքննիչ դատարան, սակայն մյուս կողմի բերած վերաքննիչ բողոքի քննությամբ վերաքննիչ դատարանը կայացրել է իր շահերին հակասող դատական ակտ: Կարծում ենք՝ հակառակ մեկնաբանությունը չի կարող բխել այս նորմը նախատեսելու օրենսդրի կամքից: Այս իրավակարգավորմանն անդրադարձել է նաև Սահմանադրական դատարանը 2009 թվականի դեկտեմբերի 22-ի ՍԴՈ-849 որոշման մեջ՝ ընդհանուր առմամբ ընդունելի համարելով այն մոտեցումը, որ եթե իրավական բողոքում նշված հիմքի (հիմքերի) վերաբերյալ ստորադաս դատական ատյաններում քննություն չի կատարվել, ապացույցներ չեն հավաքվել, հետազոտվել ու գնահատվել, ապա վճռաբեկ դատարանը զրկվում է տվյալ դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելու հնարավորությունից: Այդուհանդերձ, Սահմանադրական դատարանի կարծիքով, առկա իրավակարգավորման տառացի մեկնաբանությունը վերաքննիչ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը բեկանելու և նոր դատական ակտ կայացնելու դեպքում դատավարության մասնակիցներին կարող է զրկել ըստ էության նոր դատական ակտի դեմ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքից: Ըստ այդմ Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ պետք է ապահովվեն վճռաբեկ բողոքի պարտադիր ընդունումն ու քննությունը բոլոր այն դեպքերում, երբ վերաքննիչ բողոքի շրջանակներում վերաքննիչ դատարանը շահագրգիռ կողմի բողոքի քննության արդյունքներով կայացրել է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտից տարբերվող ըստ էության նոր դատական ակտ: Քննարկվող նորմի նման մեկնաբանությունը կոչված է երաշխավորելու վերաքննիչ դատարանի կայացրած ըստ էության նոր դատական ակտի վերանայման իրավունքը, ինչը կարող է սահմանափակվել վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու հայեցողությամբ պայմանավորված: Սակայն, մեր կարծիքով, վերաքննիչ դատարանի կայացրած ըստ էության նոր դատական ակտի վերանայման իրավունքը երաշխավորելու խնդիրը պետք է լուծել ոչ թե վճռաբեկ դատարանի հայեցողական լիազորությունները սահմանափակելով, կամ կոնկրետ դեպքերում վերաքննիչ դատարանի կողմից ոչ թե նոր դատական ակտ կայացնելով, այլ գործը ստորադաս դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու պահանջ նախատեսելով: Բացի այդ, նույն հիմքով դատական ակտը վերաքննիչ դատարան բողոքարկելու՝ վճռաբեկ բողոք բերելու պայմանի տառացի մեկնաբանության հետևանքով առաջացող տարբերումներից խուսափելու նպատակով առաջարկում ենք 404 հոդվածի 2-րդ մասի «դատական ակտը» բառակապակցությունից առաջ հավելել «իր համար անբարենպաստ» բառերը:

Ինչ վերաբերում է վճռաբեկ բողոքարկման հատուկ նախադրյալ-

ներին, ապա այդպիսիք կանխորոշում են քրեական դատավարության այս կամ այն սուբյեկտի՝ դատական ակտի բողոքարկման լիազորությունների շրջանակը (ծավալը): Հատուկ նախադրյալներն ուղղակիորեն կախված են քրեական դատավարության համապատասխան սուբյեկտի դատավարական կարգավիճակից²⁰: Օրենսգիրքը, ինչպես արդեն նշվել է, վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք վերապահում է դատավարության մասնակիցներին՝ այդ շրջանակից բացառելով քրեական հետապնդման մարմիններին՝ դատախազին, քննիչին և հետաքննության մարմինն: Վերոհիշյալ նորմի և դատավարության մասնակիցների շրջանակը սահմանող՝ Օրենսգրքի 6 հոդվածի 31-րդ կետի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեն տուժողը, քաղաքացիական հայցվորը, նրանց օրինական ներկայացուցիչները և ներկայացուցիչները, կասկածյալը, մեղադրյալը, նրանց օրինական ներկայացուցիչները, պաշտպանը, քաղաքացիական պատասխանողը և նրա ներկայացուցիչը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շարքում օրենսդիրն առաջին հերթին նախատեսում է տուժողին: Մինչև «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» 2004 թվականի փետրվարի 18-ի ՀՕ-34-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը տուժողն իրավունք ուներ վճռաբեկ բողոք բերել միայն մասնավոր մեղադրանքի գործերով: Վերոհիշյալ օրենքով տուժողի վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի այդ ոչ իրավաչափ սահմանափակումը վերացվեց: Տուժողն իրավունք ունի վճռաբեկ բողոք բերել վճռաբեկության կարգով բողոքարկման ենթակա ցանկացած դատական ակտի դեմ, որը խախտում է իր իրավունքներն ու օրինական շահերը: Քրեադատավարական տեսության մեջ կարծիք կա, որ տուժողն իրավունք ունի բողոքարկելու միայն դատավճռի այն հատվածը, որն անմիջականորեն վերաբերում է իրեն և կապված է իրեն պատճառված վնասի հետ²¹: Կարծում ենք՝ նման դիրքորոշումը տուժողի կողմից՝ դատական ակտի իր համար անբարենպաստ մասի դեմ բողոք բերելու պայմանի չափազանց նեղ և ոչ իրավաչափ մեկնաբանություն է: Տուժողը, օրինակ, կարող է բողոքարկել մեղադրական դատավճիռը՝ դրանով նշանակված պատժի կամ ամբաստանյալին մեղսագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականի հետ համաձայն չլինելու կամ ստորադաս դատարանի կողմից իր իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակող դատավարական իրավունքի խախտումներ թույլ տրված լինելու դեպքում²²: Տեսական գրականության մեջ քննարկման առարկա է դարձել տուժողի կողմից ամբաստանյալի վիճակը բարելավող բողոք բերելու իրավունքը: Կա այն տեսակետը, որ տուժողը

²⁰ Տե՛ս **Ковтун Н. Н.**, նշվ. աշխ., էջ 351:

²¹ Տե՛ս **Калмыков В. Б.**, նշվ. աշխ., էջ 36:

²² Տե՛ս **Гродзинский М. М.**, նշվ. աշխ., էջ 26:

նման իրավունք չունի, քանի որ դա չի բխում իր մասնավոր շահերից, իսկ համապատասխան խախտումները կարող են դատախազի կողմից բողոք բերելու հիմք ծառայել²³: Քննարկելով ամբաստանյալի վիճակի բարելավման խնդրանքով տուժողի կողմից վերաքննիչ բողոք բերելու իրավաչափությունը՝ Ռ. Ն. Մելիքյանը դիրքորոշում է արտահայտել, որ տուժողի օրինական շահերի մեջ է մտնում ոչ թե որևէ անձի, այլ հենց իրեն վնաս հասցրած անձին դատապարտելը, ուստի նա համաձայնել է Մ. Մ. Վիդրյայի այն տեսակետին, որ տուժողին պետք է իրավունք վերապահվի բողոքարկելու մեղադրական դատավճիռը հանցագործությանն ամբաստանյալի մասնակցության ապացուցված չլինելու հիմքով: Բացի այդ, Ռ. Ն. Մելիքյանի կարծիքով, օրենքի վերլուծությունից չի բխում, որ ի շահ ամբաստանյալի բողոք բերելու տուժողի իրավունքը որևէ կերպ սահմանափակված է, ուստի անհրաժեշտ է ճանաչել տուժողի իրավունքը՝ վերաքննիչ բողոքում խնդրելով նվազեցնել նշանակված պատիժը²⁴: Մենք ինքներս հակված ենք այն մոտեցմանը, որ տուժողի կողմից դատական ակտի բողոքարկումը ի շահ ամբաստանյալի առանձին դեպքերում կարող է համահունչ լինել վերջինիս մասնավոր շահերին, ինչը չի սահմանափակում մրցակցության սկզբունքը, և չեն խախտվում տուժողի իրավունքները²⁵:

Վճռաբեկ բողոք բերելու ինքնուրույն սուբյեկտ է նաև քաղաքացիական հայցվորը: Քաղաքացիական հայցի մասով դատարանի գործողություններն ու այլ որոշումները բողոքարկելու քաղաքացիական հայցվորի ընդհանուր իրավունքն ամրագրված է Օրենսգրքի 61 հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետում: Բացառապես քաղաքացիական հայցի մասով ստորադաս դատարանի դատական ակտը բողոքարկելու հատուկ պայմանը նախատեսված է վերաքննիչ բողոքարկման իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը սահմանող՝ Օրենսգրքի 376 հոդվածի 1-ին մասում: Նման հատուկ պայման Օրենսգրքի 404 հոդվածը չի նախատեսում, սակայն նույն հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված՝ արդեն իսկ հիշատակված ընդհանուր պայմանի և նույն օրենսգրքի 376 հոդվածի 1-ին մասի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ քաղաքացիական հայցվորը վճռաբեկ բողոք կարող է ներկայացնել բացառապես քաղաքացիական հայցի մասով: Դատավճիռը կարող է շոշափել քաղաքացիական հայցվորի շահերը քաղաքացիական հայցն առանց քննության թողնելու կամ քաղաքացիական հայցն այս կամ այն չափով բավարարելու մասով²⁶, քանի որ քաղաքացիական հայցվորը

²³ Ст'я Александров А. С., Ковтун Н. Н. Субъекты апелляции обжалования приговора: пределы процессуальных прав и полномочий // "Журнал российского права", 2002, № 5, էջ 108-115:

²⁴ Ст'я Ռ. Ն. Մելիքյան, նշվ., աշխ., էջ 97:

²⁵ Ст'я Сухова О. А. Кассационное обжалование судебных решений в Российском уголовном процессе. Дисс. ... канд. юрид. наук. Саранск, 2004:

²⁶ Ст'я Куцова Э. Ф., նշվ. աշխ., էջ 54-55, Калмыков В. Б., նշվ. աշխ., էջ 121:

շահագրգռված է, որ քաղաքացիական հայցը բավարարվի այն չափով, որն անհրաժեշտ է իրեն պատճառված գույքային վնասն ամբողջ ծավալով հատուցելու համար: Քաղաքացիական հայցվորն իրավունք ունի բողոքարկելու մեղադրական դատավճիռն այնպիսի հիմքերով և այն մասով, որոնք վերաբերում են իր ներկայացրած քաղաքացիական հայցին: Քաղաքացիական հայցվորն իրավասու չէ բողոքարկելու ստորադաս դատարանի դատական ակտը արարքին տրված իրավական գնահատականի կամ ընտրված պատժատեսակի կամ նշանակված պատժաչափի մասով²⁷: Որոշ իրավական հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե արդյոք քաղաքացիական հայցվորին պետք է ընձեռվի արդարացման դատավճիռը բողոքարկելու հնարավորություն: Այս հարցի առնչությամբ դատավարագետների մտտեցումը միանշանակ չէ: Որոշակիորեն գերակշռող է այն տեսակետը, որ քաղաքացիական հայցվորի՝ իր իրավունքների դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի երաշխավորման նպատակով վերջինիս պետք է իրավունք վերապահել բողոքարկելու արդարացման դատավճիռը՝ հիմքերի մասով այնքանով, որքանով դրանք կապված են քաղաքացիական հայցի հետ²⁸: Քաղաքացիական հայցվորը, սակայն, պետք է իրավունք ունենա բողոքարկելու ոչ թե ինքնին արդարացումը, այլ արդարացման հիմքն այնքանով, որքանով դրանից է կախված քաղաքացիական հայցի հետագա ճակատագիրը, ուստի իր գույքային շահերի պաշտպանությունը²⁹:

Վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող ինքնուրույն սուբյեկտ է քաղաքացիական պատասխանողը, որն իրավունք ունի իր դեմ ներկայացված քաղաքացիական հայցի մասով բողոքարկելու ստորադաս դատարանի դատական ակտը (Օրենսգրքի 75 հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետ): Քաղաքացիական հայցվորը կարող է բողոքարկել մեղադրական դատավճիռը, օրինակ՝ իրեն որպես քաղաքացիական պատասխանող, իր կարծիքով, առանց օրինական հիմքերի ներգրավելու և հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցելու պարտականություն դնելու, քաղաքացիական հայցը բավարարելու որոշման կամ քաղաքացիական հայցի չափի մասով: Առանձին դատավարագետների կարծիքով՝ իր բողոքում քաղաքացիական պատասխանողն իրավասու է անդրադառնալու նաև հանցադեպին ու հանցակազմի հատկանիշներին՝ հիմնավորելով ամբաստանյալի անմեղությունը³⁰: Իրավացիորեն հիմնավորելով այս դիրքորոշումը՝ Ռ. Ն. Մելիքյանը նշում է, որ քաղաքացիական հայցի և քրեական պատասխանատվության հիմքերի միա-

²⁷ Տե՛ս **Калмыков В. Б.**, նշվ. աշխ., էջ 121:

²⁸ Տե՛ս **Калмыков В. Б.**, նշվ. աշխ., էջ 122:

²⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 59, 62:

³⁰ Տե՛ս **Познанский В. А.** Вопросы теории и практики кассационного производства в советском уголовном процессе. Саратов, 1978, էջ 56:

ձուլման պայմաններում, ի տարբերություն քաղաքացիական հայցվորի, քաղաքացիական պատասխանողի և ամբաստանյալի միջև օրինական շահերի բախումը բացակայում է, և իրավական խոչընդոտ չկա, որպեսզի քաղաքացիական պատասխանողը բողոքարկի քաղաքացիական պատասխանատվության հիմքի վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի հետևությունները: Դատավարագետի կարծիքով՝ չի բացառվում նաև քաղաքացիական պատասխանողի կողմից առաջին ատյանի դատարանի արդարացման դատավճռի կամ գործը կարճելու մասին որոշման բողոքարկումը, եթե արդարացման հիմքն այնպիսին է, որ քաղաքացիական պատասխանողին չի ազատում գույքային վնասը հատուցելու պարտականությունից³¹:

Վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շարքում քրեադատավարական օրենքը նախատեսում է կասկածյալին (մեղադրյալին): Ընդ որում, հաշվի առնելով, որ կասկածյալն օրենքով նախատեսված դեպքերում օրենքի ուժով կարող է համարվել արդարացված, իսկ մեղադրյալը՝ ամբաստանյալ³², կարելի է եզրակացնել, որ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեն նաև ամբաստանյալը, արդարացվածի կարգավիճակ ձեռք բերած կասկածյալը: Կասկածյալի կամ մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ անձը կարող է ունենալ բացառապես քրեական գործով մինչդատական վարույթում: Հետևաբար, կասկածյալը կամ մեղադրյալը որպես վճռաբեկ բողոքարկման սուբյեկտ կարող են հանդես գալ, եթե վճռաբեկ դատարան են բողոքարկվում մինչդատական վարույթում գտնվող գործերով՝ այդ փուլի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով կայացված դատական ակտերը: Իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ վճռաբեկ բողոքարկման առարկա են դատական քննության փուլում կայացված դատական ակտերը, ապա այս դեպքում վճռաբեկ բողոքարկման սուբյեկտը ամբաստանյալն է: Ամբաստանյալն օժտված է վճռաբեկ բողոքարկման լայն իրավունքով, կարող է բողոքարկել ոչ միայն մեղադրական, այլև արդարացման դատավճիռը (քրեական գործով վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը) արդարացման հիմքերի մասով (Օրենսգրքի 66 հոդվածի 2-րդ մաս), քանի որ արդարացման կոնկրետ հիմքով պայմանավորված՝ անձը կարող է ազատվել

³¹ Ռ. Ն. Մեյխրան, նշվ. աշխ., էջ 102:

³² Մեղադրյալն օրենքով նախատեսված դեպքերում օրենքի ուժով կարող է համարվել նաև դատապարտյալ կամ արդարացված: Սակայն հաշվի առնելով, որ մեղադրյալը դատապարտյալի կամ արդարացվածի կարգավիճակ է ձեռք բերում իր նկատմամբ կայացված մեղադրական կամ արդարացման դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, իսկ վճռաբեկ բողոքարկման առարկա են օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերը, հետևաբար դատապարտյալը կամ արդարացվածը վճռաբեկ բողոքարկման իրավունք ունեցող սուբյեկտների շարքում նախատեսվել չի կարող: Իհարկե պետք է վերապահում անել այն առումով, որ վճռաբեկ բողոքարկման առարկա են նաև դատական ակտերի կատարման կապակցությամբ կայացված որոշումները, իսկ այս դեպքում վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունի դատապարտյալը:

ոչ միայն քրեական պատասխանատվությունից, այլև տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու պարտականությունից: Որոշ տեսաբանների կարծիքով, անձը, որի նկատմամբ կայացվել է արդարացման դատավճիռ, կարող է բողոքարկել դրա հիմքում ընկած պատճառաբանությունները, եթե դատավճռում տեղ գտած ձևակերպումներն այնպիսին են, որ անձի անմեղությունը կասկած է հարուցում³³:

Վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շարքում նախատեսված է նաև պաշտպանը: Թեև պաշտպանը քրեական դատավարության ինքնուրույն սուբյեկտ է և քրեական դատավարությունում իրականացնում է քրեադատավարական օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունները, այդուհանդերձ վերջինս քրեական դատավարությունում ունի ոչ թե սեփական, այլ ներկայացվող շահ, ուստի վճռաբեկ բողոքարկման նրա իրավունքը սահմանափակված է պաշտպանյալի դիրքորոշմամբ: Վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող սուբյեկտներ են նաև տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի, կասկածյալի (մեղադրյալի) օրինական ներկայացուցիչները, տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի ներկայացուցիչները: Եթե օրինական ներկայացուցիչն իրավունք ունի, անկախ տուժողի, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամքից, ինքնուրույն բողոքարկելու ստորադաս դատարանի դատական ակտը, ապա ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքն ածանցվում է ներկայացվողի համապատասխան իրավունքից, և եթե ներկայացուցիչն ինքնուրույն և իր անունից է վճռաբեկ բողոք բերում, ապա այն բնականաբար պետք է համաձայնեցվի տուժողի կամ քաղաքացիական հայցվորի հետ:

Անդրադառնալով դատախազի վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքին ինչպես արդեն նշել ենք, Օրենսգրքի՝ սկզբնական խմբագրությամբ 404 հոդվածը նախատեսում էր, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոք կարող էին բերել գլխավոր դատախազը կամ նրա տեղակալները, իսկ մեղադրողը նշված իրավունքը կարող էր իրացնել միջնորդավորված կարգով՝ հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանի միջոցով: Իսկ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերի դեմ մեղադրողն ինքը անմիջականորեն վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու իրավունք ուներ: Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի բողոքարկման բարդացված ընթացակարգ նախատեսելը, կարծում ենք, կարելի է բացատրել դատական ակտերի կայունության սկզբունքի երաշխավորման անհրաժեշտությամբ: Սակայն այդ տրամաբանության մեջ չեն տեղավորվում «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2006 թվականի հունիսի 1-ի թիվ ՀՕ-108-Ն օրենքով կատարված փոփոխությունները, երբ նախատեսվեց օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերը ոչ միայն ՀՀ գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների,

³³ Տե՛ս Строгович М. С., նշվ. աշխ., էջ244:

այլև մեղադրողի կողմից անմիջականորեն բողոքարկելու հնարավորություն: «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2007 թվականի փետրվարի 21-ի թիվ ՀՕ-93-Ն օրենքի ընդունումից հետո վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքը վերապահվեց բացառապես ՀՀ գլխավոր դատախազին և նրա տեղակալներին³⁴, իսկ մեղադրողը զրկվեց թե՛ միջնորդավորված կարգով և թե՛ անմիջականորեն վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու իրավունքից: Քանի որ նույն օրենքով ներմուծվեց նաև հավատարմագրված փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու ինստիտուտը, կարծում ենք՝ նշված փոփոխությունները պայմանավորված էին ավելի վաղ ընդունված՝ ՀՕ-152-Ն օրենքով բողոքը վարույթ ընդունելու հայեցողական կարգի ներմուծմամբ և բողոքին ներկայացվող բովանդակային պահանջների խստացմամբ: Մեր կարծիքով, օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնությունի և դրանով պայմանավորված՝ վճռաբեկ վերանայման հայեցողական լիազորությունների առկայության պայմաններում վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքը բացառապես ՀՀ գլխավոր դատախազին և նրա տեղակալներին վերապահելը միանգամայն իրավաչափ է, քանի որ նման կարգավորումը վճռաբեկ բողոքարկման տեղայնացված գործընթացը կենտրոնացնելու, այն առավել համակարգված դարձնելու նպատակ է հետապնդում: Դա կարող է նպաստել ՀՀ գլխավոր դատախազության կողմից պատշաճ, այսպես կոչված, ընտրողական քաղաքականության իրականացման, որպեսզի վճռաբեկ դատարան հասնեն այն գործերը, որոնցով բարձրացված իրավական խնդիրները համահունչ են այս դատարանի դերին ու կոչմանը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների և վերջիններիս կողմից իրենց այդ իրավունքի իրացման կարգի տեսանկյունից գործող օրենսդրական կարգավորման զարգացումներն ընդհանուր առմամբ հիմքում ունեցել են բողոքարկման առարկայով, բողոքարկման կարգի փոփոխությամբ (խոսքը հայեցողական կարգի ներմուծման մասին է) պայմանավորված՝ տարբերակված կարգավորում նախատեսելու տրամաբանություն, թեև օրենսդիրը ոչ միշտ է հետևողական եղել այդ նպատակի իրացման հարցում: Դրա վառ օրինակն է այն, որ, նախատեսելով փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու ընդհանուր առմամբ իրավաչափ մեխանիզմ, հետևողական չի

³⁴ Թեպետ օրենսդիրը վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքն ուղղակիորեն վերապահել է գլխավոր դատախազին և նրա տեղակալներին, այդուհանդերձ վճռաբեկ դատարանը Կ. Սահակյանի գործով 2011 թվականի փետրվարի 24-ի ԱՎԴ/0002/11/10 որոշման մեջ գտել է, որ դատախազին վճռաբեկ բողոքարկման իրավունք չտրամադրելու հակասում է մրցակցության սկզբունքն ամրագրող՝ Օրենսգրքի 23 հոդվածին: Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23 հոդվածը ամրագրված է օրենսգրքի ընդհանուր մասում, իսկ 404 հոդվածը՝ հատուկ մասում, համապատասխան կոլիզիոն կանոնների կիրառմամբ՝ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ գործում է ընդհանուր մասի դրույթը: Գործնականում, սակայն, այս որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը կիրառվել է մինչև արդեն հիշատակված՝ ՀՕ-48-Ն օրենքի ընդունումը:

եղել դրան համահունչ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը երաշխավորող կարգավորումներ նախատեսելու հարցում արժեզրկելով նաև նշված իրավաչափ մեխանիզմի դերն ու նշանակությունը: Ուստի առաջարկում ենք «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու կարգավորումները հստակեցնել այն առումով, որ այդպիսիք տարածվեն նաև վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթների վրա, իսկ Օրենսգրքի 404 հոդվածի 4-րդ մասը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր նախադասությամբ. «Նշված անձինք վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի հրապարակման պահից իրավունք ունեն միջնորդություն ներկայացնելու վերաքննիչ դատարան վճռաբեկ բողոք բերելու համար գործով վարույթին փաստաբան ներգրավելու մասին, որը պետք է քննության առնվի և լուծվի եռօրյա ժամկետում, սակայն ոչ ուշ, քան վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը դատավարության մասնակիցներին ուղարկելը: Միջնորդությունը պետք է քննության առնվի և լուծվի անհապաղ, եթե վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն արդեն ուղարկվել է դատավարության մասնակիցներին»:

Բանալի բառեր – *հատուկ պայմաններ, ընդհանուր պայմաններ, վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի իրացման կարգի մոդելներ, վճռաբեկ բողոքարկման միջնորդավորված կարգ, հավատարմագրված փաստաբան, հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբան*

SAMVEL DILBANDYAN, TATEV SUJYAN – *Субъекты кассационного обжалования.* – В статье анализируются общие и специальные предпосылки осуществления права на кассационное обжалование, разделяются модели осуществления этого права. В контексте позиций Конституционного и Европейского суда выявлена правомерность подачи кассационной жалобы через адвоката и делается вывод, что такое регулирование объективно необходимо. В статье одобрено предложение о подаче кассационной жалобы исключительно Генеральным прокурором или его заместителем.

Ключевые слова: *специальные предпосылки, общие предпосылки, модели реализации права на кассационное обжалование, опосредованный порядок подачи кассационной жалобы, аккредитованный адвокат, адвокат со специальной лицензией*

SAMVEL DILBANDYAN, TATEV SUJYAN – *Subjects of Cassation Appeal.*–General and special preconditions to exercise the right to appeal are analyzed in the article presented. The article definishtiates the models of performance of the right to cassation appeal. In the light of the legal positions of the Constitutional Court and the European Court the article reveals the legitimacy of the requirement to file a complaint through a lawyer and the conclusion is made that such a regulation is necessary for the effective implementation of the right to a cassation appeal in case of clarification of legal assistance procedures at this stage. The author also analyzes the legitimacy of the requirement to file a cassation appeal only by the Prosecutor General or his deputy.

Key words: *special preconditions, general preconditions, models of performance of the right to cassation appeal, intermediary procedure of filing a complaint, accredited advocate, a lawyer with a special license*